

არასრულწლოვანთა მიმართ სქესობრივი ძალადობის საქმეებზე მართლმსაჯულების განხორციელების პრობლემური ასპექტები

მიუხედავად იმისა რომ ბავშვთა მიმართ სქესობრივი ძალადობა და იძულება ფორმალურად დასჯადია ყველა თანამედროვე საზოგადოებაში, განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა არასრულწლოვანთა დაცვას, მსხვერპლთა დახმარებას, სისხლისსამართალწარმოებაში არასრულწლოვან მონმეთა/ დაზარალებულთა უფლებებს, დამნაშავეთა მიმართ მკაცრ მიდგომას და ამ მიზნით საერთაშორისო თანამშრომლობის გაძლიერებას – მის წინააღმდეგ ბრძოლა დანაშაულის ლატენტური ბუნებიდან და მამხილებელი მტკიცებულებების სიმწირის გამო, მაინც მნიშვნელოვან სირთულეებს უკავშირდება.

სტატიაში მიმოხილულია სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებები აღნიშნული კატეგორიის დანაშაულზე სისხლის სამართალწარმოების კონტექსტში, არასრულწლოვან დაზარალებულთა/მონმეთა ჩვენებების მნიშვნელობა და ჩვენებების შეფასებასთან დაკავშირებული საკითხები, არასრულწლოვან დაზარალებულთა/მონმეთა უფლებების და სამართლიან სასამართლო განხილვაზე ბრალდებულის/განსასჯელის უფლების ურთიერთმიმართება.

საკვანძო სიტყვები: არასრულწლოვანი მონმის/დაზარალებულის ჩვენება, უფლებები, სქესობრივი ძალადობა

1. შესავალი

ბავშვთა მიმართ სქესობრივი ძალადობა შეიძლება განხორციელდეს სხვადასხვა ფორმით (მაგალითად, შეხება, ინცესტი, შევიწროვება, გაუპატიურება და ა.შ.), სხვადასხვა დროს და ადგილას (სახლში, საგანმანათლებლო და სამედიცინო, აღმზრდელობით და ზრუნვის დაწესებულებაში, ეკლესიაში, კიბერ სივრცეში და ა.შ.); სხვადასხვა მიზეზით (რომელიც მოიაზრებს სოციალურ-ეკონომიურ ან/და გენდერულ, რასობრივ თუ სოციალურ დისკრიმინაციას, მიგრაციას, განათლების ნაკლებობას, ტრადიციებს და ა.შ.);¹ სუბიექტთა ფართო წრის მიერ (მსხვერპლის ოჯახის წევრების და ახლობლების, კანონიერი წარმომადგენლების, ბავშვზე მზრუნველობის განმახორციელებელი სუბიექტების, ასევე – ნებისმიერი პირის მიერ),² მაგრამ, როგორც წესი – კერძო გარემოში და არ გამოირჩევა თვითმხილველ მონმეთა სიმრავლით, ატარებს ლატენტურ ხასიათს, რაც დამატებით სირთულეებს ქმნის მამხილებელი მტკიცებულებების მოპოვებაში.

ბავშვთა მიმართ ძალადობის წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩართული სუბიექტების და სტრუქტურების რაოდენობის ზრდის და ტრანსსასაზღვრო თანამშრომლობის მიუხედავად, მსჯავრდების მაჩვენებლები მაინც არ ასახავს რეალურად არსებულ ვითარებას, რაც ერთი მხრივ, უკავშირდება აღნიშნული კატეგორიის დანაშაულებზე გამამტყუნებელი განაჩენის

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მოსამართლე.

¹ იხ. Stockholm Declaration and Agenda for Action, World Congress against Commercial Sexual Exploitation, 1996, par. 6.

² UN CRC, General Comment №13, The Right of the Child to Freedom from all Forms of Violence, CRC/C/GC/13, 18/04/2011.

დასადგენად საჭირო მტკიცებულებების მოპოვებასთან დაკავშირებულ სირთულეებს³ და მეორე მხრივ, სამართალდამცავ ორგანოებთან თანამშრომლობაზე დაზარალებულის უარს.

2. სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულება

ევროპის საბჭოს „ბავშვთა სქესობრივი ექსპლუატაციისა და სქესობრივი ძალადობისგან დაცვის შესახებ“ კონვენცია⁴ (შემდეგში – ლანსაროტეს კონვენცია), „ბავშვის უფლებების შესახებ“ გაეროს კონვენცია⁵ (შემდეგში – გაეროს კონვენცია), 2011/93/EU დირექტივა „ბავშვთა სქესობრივი ძალადობის და ექსპლუატაციის აღკვეთის და ბავშვთა პორნოგრაფიის შესახებ“ (შემდეგში – 2011/93/EU დირექტივა)⁶, „ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია“ (შემდეგში – ევროპული კონვენცია) და ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული სასამართლოს (შემდეგში – ევროპული სასამართლოს) პრეცედენტული სამართალი⁷, სხვა საერთაშორისო-სამართლებრივ აქტებთან⁸ ერთად, წევრ სახელმწიფოებს აკისრებს ნეგატიურ და პოზიტიურ ვალდებულებებს ძალადობისგან ბავშვთა დასაცავად.

სქესობრივი ძალადობის და ექსპლუატაციისგან არასრულწლოვანთა დაცვის სფეროში მოქმედი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების სიმრავლის მიუხედავად, ევროპული სამართალი ძირითადად ეფუძნება გაეროს კონვენციას, რომელიც წევრ სახელმწიფოებს აკისრებს ვალდებულებას უზრუნველყონ: ბავშვთან დაკავშირებული ნებისმიერი საკითხის გადწყვეტისას ბავშვის საუკეთესო ინტერესების პრიორიტეტულობა (მე-3 მუხლის პირველი პუნქტი); ბავშვთა დაცვა ყველა ფორმის ძალადობისგან, მათ შორის – სქესობრივი ძალადობის და ექსპლუატაციისგან (მე-19 და 34-ე მუხლები). ზოგადი №13-ე კომენტარი⁹ აკონკრეტებს ძალადობისგან ბავშვთა დასაცავად გასატარებელ ღონისძიებებს, განმარტავს კონვენციის მე-19 მუხლს და ბავშვზე სქესობრივი ძალადობის და სქესობრივი ექსპლუატაციის ცნებას, ხოლო ზოგადი №5-ე კომენტარი¹⁰ განსაზღვრავს ეროვნულ დონეზე წევრი სახელმწიფოების მიერ განსახორციელებელ საკანონმდებლო ღონისძიებებსა და პოლიტიკას. იმავდროულად, ლანსაროტეს კონვენციის მნიშვნელობა მათ შორის მის მულტიდისციპლინურ მიდგომაში, კონვენციის დებულებებთან ეროვნული კანონმდებლობების ჰარმონიზაციის ვალდებულებაში (რაც ამარტივებს საერთაშორისო თანამშრომლობას აღნიშნულ სფეროში)

³ *Marchese C. L., Child Victims of Sexual Abuse: Balancing a Child's Trauma Against the Defendant's Confrontation Rights – Coy v. Iowa*, 6 J. Contemp. Health L. & Pol'y, 411, 1990.

⁴ Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse CETS 201, Lanzarote, 25/10/2007.

⁵ UN Convention on the Rights of the Child, Gen. Assembly Res. 44/25, 20/11/1989.

⁶ Directive 2011/93/EU, "Combating the Sexual Abuse and Sexual Exploitation of Children and Child Pornography", and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA, 13/12/2011.

⁷ მაგ. X. and Others v. Bulgaria, №22457/16 [GC], [2021], ECHR, 179, 192; Demir and Baykara v. Turkey [GC], №34503/97, [2008], ECHR, 69, 74; Streletz, Kessler and Krenz v. Germany [GC], №34044/96 and 2 others, [2001], ECHR, 90; Al-Adsani v. the United Kingdom [GC], №35763/97, [2001], ECHR, 55.

⁸ მაგ., Resolution 1307(2002), Sexual Exploitation of Children: Zero Tolerance, 27/09/2002; Rec (2001)16, Protection of Children Against Sexual Exploitation, 31/10/2001; Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council Establishing Minimum Standards on the Rights, Support and Protection of Victims of Crime, 25/10/2012, OJ 2012 L 315/55; UN Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims or Witnesses of Crime, ECOSOC, 22/07/2005, E/RES/2005/20; European Social Charter, ETS №035.

⁹ UN CRC, General Comment №13 (2011).

¹⁰ UN CRC, General Comment №5, CRC/GC/2003/5, 27/11/2003.

და ამ სფეროში საერთაშორისო სამართლის მიერ დადგენილი სტანდარტების თავმოყრასა და გაერთიანებაშია.

ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის თანახმად, ნევრ სახელმწიფოებს ეკისრებათ როგორც სპეციალიზებულ დანესებულებაში მოთავსებული ბავშვების დაცვის,¹¹ ასევე კერძო პირთა,¹² ოჯახის ნევრებისგან – ბავშვთა დაცვის ვალდებულება, რაც მოიცავს როგორც ეფექტური სისხლისსამართლებრივი კანონმდებლობის შექმნას, ასევე მისი აღსრულების – გამოძიების და სისხლისსამართლებრივი დევნის – ეფექტურობას,¹³ დამნაშავეთა დასჯას,¹⁴ მსხვერპლი ბავშვებისთვის ზიანის ანაზღაურებას და შემთხვევების სავალდებულო შეტყობინების მექანიზმების¹⁵ დანერგვას, ე.წ. 4P-ს პრინციპის რეალიზებას (დანაშაულის პრევენცია, არასრულწლოვანთა დაცვა, ეფექტური გამოძიება და დამნაშავეთა დასჯა). მაგრამ ეს არის საშუალების და არა საბოლოო შედეგის ვალდებულება, რადგან არ არსებობს აბსოლუტური უფლება კონკრეტული პირის მიმართ სისხლისსამართლებრივ დევნაზე ან მის მსჯავრდებაზე, როდესაც დამნაშავე პირთა სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობაში მიცემის შეუძლებლობა არ უკავშირდება პასუხისმგებელი ორგანოების მიერ მათზე დაკისრებული ვალდებულების ბრალეულ შეუსრულებლობას.¹⁶

არასრულწლოვანთა მიმართ სქესობრივი ძალადობის საქმეებზე ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებათა¹⁷ უმეტესობა ეხება სახელმწიფოს მიერ პოზიტიური ვალდებულების შესრულებას.¹⁸ მიუხედავად იმისა, რომ პოზიტიური ვალდებულების მოცულობა განსხვავდება საფრთხის განჭვრეტადობით,¹⁹ ნებისმიერ შემთხვევაში ის გულისხმობს ბავშვის საუკეთესო ინტერესების პრიორიტეტულობას,²⁰ ბავშვთა მონყვლადობისა და მათი საჭიროებების ადეკვატურად გათვალისწინებას.²¹ მათ შორის: საკანონმდებლო ჩარჩოს შექმნას ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ხელშეუხებლობისთვის; შეტყობინების უსაფრთხო და ხელმისაწვდომ მექანიზმებს სამართალწარმოების ნებისმიერ სტადიაზე სქესობრივი ძალადობის და ექსპლუატაციის შესახებ შეტყობინებაზე ადეკვატურ, ბავშვის და სქესის მიმართ მგრძობიარე და დროულ რეაგირებას,²² ოპერატიული ზომების გატარებას საფრთხის ქვეშ მყოფ პირთა დასაცავად; ბავშვის დაცვას და მისი პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობას,

¹¹ მაგ. *Nencheva and Others v Bulgaria*, №48609/06, [2013], ECHR.

¹² მაგ., *O’Keeffe v Ireland*, [GC], №35810/09, [2014], ECHR; *M.C.v Bulgaria*, №39272/98, [2003], ECHR.

¹³ იხ. *R.B. v. Estonia*, №22597/16, [2021], ECHR, 79.

¹⁴ CRC, 2013b, 52-52; CRC 2014b, 43-44.

¹⁵ CRC, 2001a, 52; CRC 2015b, 235a.

¹⁶ იხ. *A.B. C v Latvia*, №30808/11, [2016], ECHR, 149; *X. and Others v Bulgaria*, იქვე, 183, 186, 210; *A and B v Croatia*, №7144/15, [2019], ECHR, 110, 129; *M.P. and Others v Bulgaria*, №22457/08, [2011], ECHR, 111; *Z. v. Bulgaria*, №39257/17, [2020], ECHR, 65.

¹⁷ მაგ. *O’Keeffe v. Ireland*, №35810/09,[2014], ECHR; *A and B v. Croatia*, 106; *Blokhin v. Russia*, [GC], №47152/06, [2016], ECHR, 138; *Neulinger and Shuruk v. Switzerland*, [GC], №41615/07, [2009], ECHR, 134; *Scozzari and Giunta v. Italy*, [GC], №39221/98 and №41963/98, [2000], ECHR, 169.

¹⁸ მაგ., *E. and Others v. the United Kingdom*, №33218/96, [2002], ECHR; *E.S. and Others v. Slovakia*, №8227/04, [2009], ECHR; *O’Keeffe v. Ireland*.

¹⁹ *ლურსმანაშვილი ლ., (მთარგმნელი)*, ბავშვის უფლებების ევროპული სამართლის სახელმძღვანელო, 2020, 87, მაგ. *O’Keeffe v Ireland*.

²⁰ იხ.: *M.G.C. v. Romania*, №61495/11, [2016], ECHR, 56-57; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის განჩინებები: №640აპ-20, 1/03/2021; №856აპ-20, 9/03/2021.

²¹ იხ. *A and B v. Croatia*, იქვე, 111; *M.M.B. v. Slovakia*, №6318/17, [2019], ECHR, 61.

²² Council of Europe, 2012; UN Committee on the Rights of the Child, 2019, art. 8.1.a; Concluding Observation: Czech Republic (2003). para 62b.

მხარდამჭერი სერვისებით უზრუნველყოფას,²³ ძალადობის შესახებ შეტყობინებების ეფექტურ გამოძიებას საგამოძიებო ორგანოებთან დაზარალებულის თანამშრომლობის მიუხედავად;²⁴ სისხლის სამართლებრივი რეაგირების მექანიზმების განხორციელებას არასრულწლოვანი დაზარალებულის/მოწმის განსაკუთრებული მონაცვლადობის და საუკეთესო ინტერესების გათვალისწინებით,²⁵ ბავშვზე მორგებული მეგობრული და დამცავი ზომების გამოყენებას,²⁶ მათ შორის, ბავშვის ინდივიდუალური საჭიროებებისა და მოსაზრებების გათვალისწინებას,²⁷ არასრულწლოვნის დაკითხვების / ინტერვიუების რაოდენობის მინიმუმამდე შემცირებას; დაზარალებული არასრულწლოვნის ქცევის ვიქტიმოგენურობის და წინარე სქესობრივი ცხოვრების ირელევანტურობას მისი ჩვენების უტყუარობის შეფასებისთვის; არასრულწლოვანი მოწმის / დაზარალებულის ჩვენების სანდოობის შეფასებისთვის ბავშვის ასაკის ირელევანტურობას, როდესაც მისი განვითარების დონე იძლევა ჩვენების უტყუარობის განსაზღვრის შესაძლებლობას; მოსმენის უფლებას; ბავშვის აღქმას სრულუფლებიან მოწმედ მისი ინდივიდუალური უნარების და მოთხოვნილებების გათვალისწინებით იმისათვის, რომ გაუადვილდეს კომუნიკაცია პროცესის მწარმოებელ ორგანოსთან როგორც გამოძიების ასევე სასამართლო განხილვისას; პირველი კონტაქტისთანავე არასრულწლოვანი დაზარალებულის და მისი კანონიერი/საპროცესო წარმომადგენლისთვის გენდერული / კულტურული/რელიგიური ასპექტების გათვალისწინებით ბავშვისთვის გასაგებ ენაზე და ფორმით ინფორმაციის მიწოდებას ბავშვის უფლებების, სამართალწარმოების პროცესის, მხარდაჭერის სერვისების, გასაჩივრების მექანიზმების,²⁸ კომპენსაციის და ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის შესახებ,²⁹ გამოძიების და სისხლისსამართლებრივი დევნის წარმოებას დაზარალებულის საჩივრის არსებობის (მათ შორის საჩივრის გათხოვის) მიუხედავად; არასრულწლოვნის დაზარალებულად ცნობას სავარაუდო დამნაშავის დადგენის ან/და მისი სისხლისსამართლის პასუხისგებაში მიცემის, ასევე – დაზარალებულის სურვილის/ მზაობის ან უნარის მიუხედავად – მიანოდოს გამოძიების ორგანოს ინფორმაცია მის მიმართ ჩადენილი დანაშაულის შესახებ ან/და მისცეს მამხილებელი ჩვენება სასამართლოში;³⁰ „დანაშაულში ან სავარაუდო დამნაშავის/დამნაშავეთა ჯგუფის სისხლისსამართლებრივი დევნის პროცესში დაზარალებულის როლის მიუხედავად“³¹ – ძალადობის დადასტურებისთვის ფიზიკური დაზიანების კვალის არსებობის საკითხისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობის

²³ იხ. UN Committee on the Rights of the Child, 2019, art. 8.1.

²⁴ S.M. v. Croatia, 314; Y. v. Bulgaria, 93; S.Z. v. Bulgaria, №29263/12, [2015], ECHR, 50; M. and Others v. Italy and Bulgaria, №40020/03, [2012], ECHR, 104; G.U. v. Turkey, №16143/10, [2016], ECHR, 73.

²⁵ R.B. v. Estonia, § 87; A and B v. Croatia, §121.

²⁶ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის განჩინება საქმეზე №297აპ-21, 8/10/2021; მაგ., ლანზაროტეს კონვენცია, მუხლი 30 და მისი განმარტებითი ანგარიში. R.B. v. Estonia, 99; G.U. v. Turkey, 73.

²⁷ იხ. ECOSOC, Resolution 2005/20 Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, Resolution 2005/20, 22/07/2005, par. 9.

²⁸ იქვე, par. 19.

²⁹ მსხვერპლი ბავშვების ფიზიკური, ფსიქოლოგიური და სოციალური რეაბილიტაციის და რეინტეგრაციის ღონისძიებების გატარება – მათ შორის თავშესაფრით, იურიდიული დახმარებით და ინფორმაციით, განათლების ხელმისაწვდომობით უზრუნველყოფა; UN Committee on the Rights of the Child, 2019, Article 8.5, 9.3.

³⁰ UNICEF Guidelines on the Protection of Child Victims of Trafficking, New York, 2006, 14.

³¹ ECOSOC, UN Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims or Witnesses of Crime, 22/07/2005, E/RES/2005/20, par. 9a.

მინიჭების დაუშვებლობას; სწრაფი, ეფექტური,³² ობიექტური, ყოველმხრივი და სრული გამოძიების ვალდებულებას – ყველა გონივრული საშუალების გამოყენებას მტკიცებულების მოსაპოვებლად,³³ პასუხისმგებელი პირების იდენტიფიკაციის და საჭიროებისას – დასჯისთვის.³⁴

დაუშვებელია გამოძიება შემოიფარგლოს დაზარალებულის შუამდგომლობებზე რეაგირებით, ხოლო საგამოძიებო/საპროცესო მოქმედების ჩატარება დამოკიდებული იყოს დაზარალებულის ინიციატივაზე,³⁵ დაზარალებულის პოზიციაზე ან მისი მონაწილეობის ხარისხზე (ამიტომაც დაზარალებულის პოზიცია – ბრალდებულთან / განსასჯელთან შერიგების და პრეტენზიის არარსებობის შესახებ – სისხლისსამართლებრივი დევნის მიზნისათვის საქართველოს სსკ-ის თანახმად, ირელევანტურია და არ წარმოადგენს დამაბრკოლებელ გარემოებას სისხლისსამართლებრივი დევნისთვის, უზრუნველყოფილი უნდა იყოს დაზარალებულისთვის გამოძიებაში აქტიური მონაწილეობა იმ მოცულობით, რაც აუცილებელია მისი კანონიერი ინტერესების დასაცავად.³⁶

არასრულწლოვნის მიმართ სქესობრივი ძალადობის გამოძიება რთულია პირველ რიგში დაზარალებულის ასაკის გამო, რადგან შეშინებული ბავშვისგან სამართლებრივად მნიშვნელოვანი ჩვენების მოპოვება, როგორც წესი, საკმაოდ რთულია – დანაშაულის პრივატული ხასიათის გამო (დანაშაულს უმეტეს შემთხვევაში ადგილი აქვს პრივატულ სივრცეში და ძალიან იშვიათად არსებობს დანაშაულის თვითმხილველი მოწმე), საზოგადოებაში დამკვიდრებული სტერეოტიპების თუ ინფორმაციის ნაკლებობის გამო ბავშვები ხშირად მათ მიმართ განხორციელებული ქმედების დანაშაულებრივ ხასიათს აცნობიერებენ დანაშაულის ჩადენიდან ხანგრძლივი დროის შემდეგ – ცალკეული გარეშე ფაქტორების გავლენით.³⁷ უმეტეს შემთხვევაში – დაზარალებულ არასრულწლოვანს „ამ თემაზე საუბრის რცხენია; ეშინია, ვინაიდან დამნაშავე მას ემუქრება ფიზიკური ზემოქმედებით“³⁸ ან ფსიქოლოგიურად ზემოქმედებს (არწმუნებს რომ აღნიშნული ქცევა ნორმალურია და დაზარალებული ვალდებულია მას დაუჯეროს, აშანტაჟებს პერსონალური ხასიათის მონაცემების გასაჯაროვებით მისი ახლობლებს), მოძალადეზე დამოკიდებულების; განხორციელებული ქმედების ასოციალური / დანაშაულებრივი ხასიათის დაზარალებულის მიერ გაუცნობიერებლობის, მოძალადის ავტორიტეტის ან/და მისდამი მადლიერების გრძნობის, სირცხვილის და სხვა მიზეზებით) და უმეტეს შემთხვევაში სჭირდება დიდი დრო მის მიმართ ჩადენილი ქმედების დანაშაულებრივი ხასიათის გაცნობიერებისთვის.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს სსკ-ის 71-ე მუხლის მე-5¹ ნაწილის თანახმად გაუქმებულია სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისგან გათავისუფლების ხანდაზმულობის ვადა საქართველოს სსკ-ის 137-141 და 253-255; 255¹-255² მუხლებით გათვალ-

³² იხ. *Söderman v. Sweden*, №5786/08, [2013], ECHR, 82-83; *R.B. v. Estonia*, იქვე, 79; *X. and Others v Bulgaria*, [GC], 213.

³³ იხ. *S.Z. v Bulgaria*, 44; *V.B. v Belgium*, №61030/08 [2017], ECHR, 56.

³⁴ *R.B. v. Estonia*, 80.

³⁵ *X. and Others v Bulgaria*, 213.

³⁶ იქვე, 189.

³⁷ მაგ., იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2022 წლის 28 ივნისის განჩინება საქმეზე №433აპ-22. დაზარალებულმა მის მიმართ განხორციელებული ქმედების შესახებ განაცხადა შემთხვევიდან დაახლოებით 1 წლის შემდეგ, არასრულწლოვნების მიმართ ძალადობის საკითხებზე ცნობადობის ამალგების კამპანიის ფარგლებში სკოლაში ჩატარებული შეხვედრების შემდეგ.

³⁸ *M.G.C. v. Romania*.

ინსინებული დანაშაულებისთვის (ლანზაროტის კონვენციის 33-ე მუხლის მოთხოვნათა შესაბამისად) და ძალადობის მსხვერპლებს მათ მიმართ ბავშვობაში ჩადენილი სქესობრივი დანაშაულის შესახებ შეტყობინების შესაძლებლობა ეძლევათ სრულწლოვნობის მოღწევის შემდეგაც – დანაშაულის ჩადენასა და გამოძიების დაწყებას შორის დროის ხანგრძლივობასთან ერთად მცირდება მოძალადის მსჯავრდების შესაძლებლობაც, რადგან დანაშაულის ლატენტურ ხასიათს და მოწმეთა სიმწირეს ემატება მტკიცებულებათა განადგურება-დაზიანებაც.³⁹ არასრულწლოვნების მიმართ სქესობრივი ძალადობის საქმეთა წარმოება უკავშირდება ოთხ ძირითად გამოწვევას: დაზარალებულის იდენტიფიცირება; დაზარალებულის დაცვა; დაზარალებულის მოსმენა და მის მიერ მიწოდებული ინფორმაციის დაჯერება; დაზარალებულის მხარდაჭერა.⁴⁰

3. არასრულწლოვანი მოწმე / დაზარალებულის უფლებები

არასრულწლოვანი დაზარალებულის და არასრულწლოვანი მოწმის უფლებების და საუკეთესო ინტერესების, ასევე მათი მეორეული და ხელახალი ვიქტიმიზაციისგან დაცვის⁴¹ მიზნით არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი⁴² (შემდეგში – ამკ) ითვალისწინებს, მათ შორის, უფასო იურიდიულ დახმარებას სქესობრივი თავისუფლების და ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულში დაზარალებული – და მოწმე – არასრულწლოვნებისთვის; არასრულწლოვანი გამოსაკითხი პირის / მოწმის მონაწილეობით განხორციელებულ საპროცესო მოქმედებაზე არასრულწლოვნის კანონიერი წარმომადგენლის დასწრების სავალდებულობას, არასრულწლოვნის ადვოკატის მონაწილეობას⁴³, პროცესის მწარმოებელი ორგანოს ვალდებულებას უზრუნველყოს არასრულწლოვნის საუკეთესო ინტერესების გათვალისწინებით საპროცესო მოქმედებაში ფსიქოლოგის მონაწილეობა და მოწმის და დაზარალებულის კოორდინატორის⁴⁴ ჩართვა, სამართალწარმოების ყველა სტადიაზე არასრულწლოვნისთვის (სტატუსის მიუხედავად) მისი განვითარების შესაბამისი ფორმით ინფორმაციის მიღების; საჭიროებისას – თარჯიმნის მომსახურებით უფასოდ სარგებლობის; კანონიერი/ საპროცესო წარმომადგენლის თანხლების (მათ შორის კანონიერი წარმომად-

³⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს განჩინება საქმეზე №433აპ-22, იქვე. საგამოძიებო ექსპერიმენტის ჩატარება შეუძლებელი აღმოჩნდა ბინამი ჩატარებული რემონტის და დაზარალებულის ჩვენებაში მითითებული ოთახების ტიხრების შეცვლის გამო.

⁴⁰ იხ. *Field N., Katz C., The Experiences and Perceptions of Sexually Abused Children as Participants in the Legal Process: Key Conclusions From a Scoping Literature Review, Trauma, Violence and Abuse, 2022.*

⁴¹ ამკ-ის მე-3 მუხლის მე-15 და მე-16 ნაწილები.

⁴² არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი, საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 3708-III, 12/06/2015.

⁴³ იხ. ამკ-ის მე-3 მუხლის მე-15 და მე-16 ნაწილები.

⁴⁴ კოორდინატორის უფლებებზე იხ. ამკ-ის მუხლი 23, ნაწილი 7-7¹. იმავდროულად, ერთი მხრივ, 29-ე მუხლი კოორდინატორის მონაწილეობის საკითხს სასამართლო სხდომაზე უკავშირებს თავად არასრულწლოვანი მოწმის / დაზარალებულის სურვილს, ხოლო 23-ე მუხლის მე-4-5 ნაწილები კოორდინატორის ჩართვას – პროკურორის/გამომძიებლის გადანყვეტილებას, რომელიც მიიღება არასრულწლოვანი მოწმის/დაზარალებულის ინტერესების საფუძველზე მათი სურვილისდამიუხედავად – შესაბამისად, არასრულწლოვან მოწმეს/დაზარალებულს და მის კანონიერ წარმომადგენელს უფლება აქვთ უარი განაცხადონ კოორდინატორთან თანამშრომლობაზე, მაგრამ არ შეუძლიათ სისხლის სამართლის საქმიდან მისი ჩამოცილების (და არა აცილების) მოთხოვნა⁴⁴ (ამკ-ის 23-ე მუხლის მე-6 ნაწილი / 52-ე მუხლის მე-8-9 ნაწილები).

გენლის ჩამოცილების ვალდებულებას), საკონსულო დახმარების უფლებას,⁴⁵ საქმის წარმოებას არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულებაში სპეციალიზებული პირის მიერ⁴⁶; სოცმუშაკის და ფსიქოლოგის მონაწილეობას და სხვა.

მაგრამ ამკ არ ადგენს პირთა უცვლელი პრინციპს. ამასთან, მართალია ადგენს ფსიქოლოგის მონაწილეობის მიზანს,⁴⁷ მაგრამ მკაფიოდ არ მიჯნავს ფსიქოლოგის და სოცმუშაკის ფუნქციებს და როლს; არ განსაზღვრავს მათი ჩართულობის ფორმას და უფლება-მოვალეობებს. ამიტომ, მნიშვნელოვანია სასამართლოს მიერ ფსიქოლოგის როლის, უფლება-მოვალეობების და მონაწილეობის ფორმატის მკაფიოდ განმარტება და მათი შენიშვნების/რეკომენდაციების გათვალისწინება; სამართალწარმოების ყველა სტადიაზე არასრულწლოვანი მოწმის/ დაზარალებულის უზრუნველყოფა ერთი და იგივე სოცმუშაკის / ფსიქოლოგის დახმარებით.

იმავედროულად, ვინაიდან სასამართლო განხილვას არასრულწლოვანი აღიქვამს უმძიმეს გამოცდად, განსაკუთრებით, როდესაც მას უწევს ბრალდებულთან დაპირისპირება,⁴⁸ საერთაშორისო აქტების მსგავსად, ამკ-ის 24-ე და 52-ე მუხლები არასრულწლოვნის ხელახალი და მეორეული ვიქტიმიზაციის პრევენციისთვის ერთი მხრივ, ადგენენ არასრულწლოვანთა გამოკითხვის და დაკითხვის პროცედურულ წესებს და დაცვის ღონისძიებების გამოყენებას, მათ შორის – სასამართლო სხდომაზე დაზარალებულის დაკითხვას დისტანციურად – დაზარალებულის სასამართლო სხდომის დარბაზში ფიზიკურად ყოფნის გარეშე,⁴⁹ არასრულწლოვნის გამოსახულების / ხმის შემცვლელი მოწყობილობების გამოყენებით; სასამართლო დარბაზიდან განსასჯელის გაყვანის პირობებში; გაუმჭვირვალე ეკრანის მიღმა ან სასამართლო სხდომამდე ბრალდებულის ადვოკატის მონაწილეობით დაკითხვას და დაკითხვის ვიდეოგადაღებას; სექსობრივი ძალადობის საქმეებზე არასრულწლოვნების გამოკითხვის / დაკითხვის აუდიო – ვიდეოჩანერას და აღნიშნული ჩანაწერის დემონსტრირებას სასამართლო სხდომაზე არასრულწლოვნის ხელახალი დაკითხვის ნაცვლად⁵⁰ და აღნიშნული ჩანაწერების დასაშვებ მტკიცებულებად ცნობას;⁵¹ მაგრამ არ ითვალისწინებს ჩვენების წერილობითი ფორმით წარმოდგენის შესაძლებლობას უფლებამოსილ თანამდებობის პირთან.

3.1. სასამართლოსთვის მოსაზრების წარდგენის უფლება

მიუხედავად იმისა, რომ ამკ (მე-10 მუხლის პირველი ნაწილი) მოსმენის უფლებას ანიჭებს კანონთან კონფლიქტში მყოფ პირს, პირდაპირ არ ადგენს იგივე უფლებას არასრულწლოვან დაზარალებულთან მიმართებით. ბავშვის უფლებათა კომიტეტის განმარტებით, ბავშვს შეუძლია ჩამოაყალიბოს შეხედულებები ადრეული ასაკიდან მაშინაც კი, როდესაც არ

⁴⁵ იხ. ამკ-ის მე-15 მუხლის მე-2 ნაწილი.

⁴⁶ იქვე, მუხლები 17-21.

⁴⁷ იქვე, 23-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

⁴⁸ იხ. S.N. v. Sweden, №34209/96, [2002], ECHR.

⁴⁹ მაგ., UN CRC, General comment № 13 (2011), იქვე, 54-56; Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, 17.11.2010, Council of Europe, 2011; ECOSOC Resolution 2005/20 Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime.

⁵⁰ ამკ-ის მუხლი 52, ნაწილი 3.

⁵¹ X. and Others v Bulgaria, 214.

შეუძლია ვერბალურად მათი გამოხატვა.⁵² ზოგადი №12-ე კომენტარის თანახმად, დაზარალებულ და მოწმე არასრულწლოვნებს უნდა მიეცეთ მათი მოსაზრებების და შეხედულებების თავისუფლად გამოხატვის შესაძლებლობა სასამართლო განხილვისას⁵³ და ამისათვის უნდა განემარტოთ უფლებები და კანონმდებლობით გათვალისწინებული დაცვის მექანიზმები, არასრულწლოვანი დაზარალებულის / მოწმის როლი და მნიშვნელობა, არასრულწლოვნის დაკითხვის პროცესი (მეთოდების, მიმდინარეობა) და სისხლის სამართლის საქმისათვის მნიშვნელოვანი სხვა საკითხები. უფლებების არასრულყოფილად/არასწორად განმარტებამ შეიძლება გამოიწვიოს ძირითადი მამხილებელი მტკიცებულების დაუშვებლად ცნობა და საფრთხე შეუქმნას სახელმწიფოს მიერ ნაკისრი პოზიტიური ვალდებულების შესრულებას.⁵⁴

კონვენციით მინიჭებული მოსმენის უფლება არასრულწლოვნისთვის უფლებების განმარტებასთან ერთად, უკავშირდება მხარდამჭერი მექანიზმების პრაქტიკულ იმპლემენტაციას გამოძიებასა და სასამართლო განხილვაში არასრულწლოვნის მონაწილეობისას – მათ შორის შესაბამისი სპეციალისტების (მაგ. ფსიქოლოგი) კოორდინატორის, წარმომადგენლის მონაწილეობას,⁵⁵ განხილვის დროის და ადგილის, დაკითხვის მეთოდის შესაბამისობას ბავშვის საუკეთესო ინტერესებთან, ბავშვთან კომუნიკაციას მარტივად და ბავშვისთვის გასაგებად ენაზე, რომელსაც ბავშვი იყენებს და ესმის; ბავშვის ინდივიდუალური მახასიათებლების (მათ შორის შეზღუდული უნარების) გათვალისწინებას რასაც შეუძლია გავლენის მოხდენა ბავშვის აღქმის ან გადმოცემის უნარზე,⁵⁶ დამცავი ღონისძიებების, გასაჩივრების და კომპენსაციის ეფექტური მექანიზმების ხელმისაწვდომობას.⁵⁷

იმავედროულად მოსმენის უფლება გულისხმობს არა მხოლოდ ბავშვის უფლებას ინფორმაციის მიწოდებზე, არამედ მათ შორის ბავშვის მიერ ჩვენების მიცემის გზის არჩევის შესაძლებლობასაც,⁵⁸ რაც სქესობრივი ძალადობის დანაშაულის შემთხვევაში გულისხმობს არასრულწლოვანი დაზარალებულის მიერ, მათ შორის, მოსაზრების გამოთქმის ფორმის – პირდაპირ ან შუამავლის მეშვეობით – უფლების არჩევასაც.⁵⁹

შეჯიბრებითზარალებულარმოებაში, სადაც მხარეები წყვეტენ, რა მტკიცებულებებს და არგუმენტებს წარუდგენენ სასამართლოს და რა საკითხებზე იდავებენზესებს მოსამართლის ძირითად ამოცანას მხარეთათვის ასეთი შესაძლებლობის უზრუნველყოფა წარმოადგენს,⁶⁰ არმოადგენსასსლტულარმოებაში, სადაც ს, მოსაზრე სისხლის სამართალწარმოებაშისსლტულარმო: 1) მხარის მიერ დაზარალებულის დაკითხვის მოთხოვნას; ან 2) საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის (შემდეგში – საქართველოს სსსკ-ი) 57-ე მუხლის

⁵² UN CRC, General Comment №12 (2009): the Right of the Child to be Heard, CRC/C/GC/12, 20/07/2009, 20.

⁵³ იქვე, 62-64.

⁵⁴ იხ. მაგ., R.B. v. Estonia, 83. არასრულწლოვანი დაზარალებულის დაკითხვისას დაშვებული პროცედურული შეცდომის და მოგვიანებით სასამართლოს მიერ აღნიშნული მტკიცებულების დასაშვების შეფასებისას საპროცესო კანონმდებლობის „ხისტად“ გამოყენებამ გამოიწვია გამამართლებელი განაჩენის დადგენა; იხ. ასევე G.U. v. Turkey, 73.

⁵⁵ ECOSOC/RES/2005, 21-ე მუხლი.

⁵⁶ დირექტივა №2012/29/EU, მუხლი 3(2).

⁵⁷ იხ. UN CRC, General Comment №12 (2009): the Right of the Child to be Heard, CRC/C/GC/12, 1/07/2009, 63-64.

⁵⁸ ECOSOC/RES/2005/20, მუხლი 21(ბ).

⁵⁹ მაგ., ლანზაროტეს კონვენცია, მუხლი 31(1გ).

⁶⁰ იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილება №3/1/608,609 საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციურ წარდგინებაზე, II-15.

საფუძველზე – დაზარალებულის უფლებას სასამართლოსთვის განცდილი ზიანის შესახებ ინფორმაციის მიწოდებაზე.

სისხლის სამართალწარმოებაში დაზარალებულის მონაწილეობის „ხარისხი“ მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია მხარეებზე, რადგან საპროცესო კანონმდებლობით, დაზარალებულს არ გააჩნია მტკიცებულების მოპოვების (მაგ., დაზარალებულის დაკითხვა, მისი მონაწილეობით საგამოძიებო/საპროცესო მოქმედებების ჩატარება – ნიმუშების აღება, საგამოძიებო ექსპერიმენტები, ექსპერტიზა, ამოღება ან კომპიუტერული მონაცემების გამოთხოვა არასრულწლოვანი დაზარალებულისგან ან მისი კუთვნილი კომპიუტერული მონაცემებიდან), სისხლის სამართლის საქმისათვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის წარდგენის და მტკიცებულებად გამოყენების მოთხოვნის უფლება.

მიუხედავად იმისა, რომ განცდილი ზიანის შესახებ ინფორმაციის სასამართლოსთვის მიწოდების უფლებას საქართველოს სსსკ-ი დაზარალებულს ანიჭებს საკუთარი შეხედულებისამებრ, დაზარალებულის სასამართლოში დაკითხვის საჭიროების თაობაზე მხარეთა მოსაზრებების და შესაბამისი შუამდგომლობის დაყენებისგან დამოუკიდებლად, საკითხი ისმის უფლებით სარგებლობისას სასამართლოსთვის მიწოდებული ინფორმაციის მოცულობის და განაჩენის დასაბუთებისას მისი გამოყენების შესაძლებლობის შესახებ. კერძოდ, საქართველოს სსსკ-ის 57-ე მუხლი მკაფიოდ შემოსაზღვრავს საკითხთა არეალს, რომლის თაობაზეც დაზარალებულს ენიჭება მხარეთა ნებისაგან დამოუკიდებლად პირდაპირ სასამართლოსთვის მიმართვის და ინფორმაციის მიწოდების შესაძლებლობა. კერძოდ, 57-ე მუხლის პირველი ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტი აღნიშნული უფლებით სარგებლობას უკავშირებს მხოლოდ განცდილ ზიანს, მაგრამ არა საქმისათვის მნიშვნელოვან სხვა რომელიმე გარემობას, ასევე არ ადგენს დაზარალებულის მიერ სასამართლოსთვის მტკიცებულების წარდგენის შესაძლებლობას იმ შემთხვევაშიც კი როდესაც აღნიშნული ინფორმაცია პასუხობს რელევანტურობის და უტყუარობის კრიტერიუმებს.

4. არასრულწლოვანი მოწმის / დაზარალებულის უფლებები V. ბრალდებულის უფლება სამართლიან სასამართლოზე

მიუხედავად იმისა, რომ კანონმდებლობა ერთი მხრივ, ითვალისწინებს დაზარალებულის უფლებას უარი თქვას ჩვენების მიცემაზე და მეორე მხრივ, სახელმწიფოს ვალდებულებას უზრუნველყოს მართლმსაჯულება სამართალწარმოებაში დაზარალებულის მონაწილეობის ხარისხის და სურვილის მიუხედავად, ვინაიდან აღნიშნული კატეგორიის დანაშაული, როგორც წესი, მოწმეთა / მტკიცებულებათა სიმრავლით არ გამოირჩევა – დაზარალებულის ჩვენებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. არასრულწლოვნის მიერ მიწოდებული ინფორმაცია და მტკიცებულება არ უნდა იქნეს მიჩნეული ნაკლებად სანდოდ ან ძალის არ მქონედ მისი ასაკის გამო;⁶¹ ისევე როგორც საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი გამარტივებული წესები არასრულწლოვნის მიერ ჩვენების მიცემისთვის (მათ შორის მაგალითად, ფიცის დადების ან მასთან გათანაბრებული დეკლარაციის სავალდებულოობის

⁶¹ იხ. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, 30-31, 64-74; მაგ., საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 2 მარტის განჩინება საქმეზე №925აპ-21, (5 წლის ასაკის დაზარალებულის ჩვენება).

არ არსებობა; ბავშვზე მორგებული პროცედურული ზომები) თავისთავად არ უნდა აკნინებდეს ბავშვის ჩვენების მტკიცებულებით წონას.⁶²

იმავედროულად, დაზარალებულის ჩვენების შეფასებისას გასათვალისწინებელია ობიექტური და სუბიექტური გარემოებები, რამაც უნდა გამოიწვიოს დაზარალებულის მხრიდან როგორც სამართალწარმოების სისტემით მანიპულირების და პირის უსამართლო მსჯავრდების, ასევე – დაზარალებულის მეორეული და ხელახალი ვიქტიმიზაციის საფრთხე.

„სქესობრივი დანაშაულები დაზარალებული პირისათვის მნიშვნელოვან სირთულეებთან ასოცირდება, განსაკუთრებით როდესაც მისი ნების საწინააღმდეგოდ ხდება მისი დაპირისპირება განსასჯელთან.“⁶³ შესაბამისად, მნიშვნელოვანია სასამართლო განხილვისას არასრულწლოვანი დაზარალებულებისთვის ჩვენების ყველაზე კომფორტულ გარემოში, მათი ასაკის, მოწიფულობის, აღქმის დონის და კომუნიკაციის სირთულის გათვალისწინებით ყველაზე შესაბამის და რელევანტურ პირობებში ჩვენების მიცემის უზრუნველყოფა,⁶⁴ რაც გულისხმობს დაზარალებულის უფლებას განსასჯელის სხდომის დარბაზიდან გაყვანის პირობებში ჩვენების მიცემაზე; არასრულწლოვნის ჩვენების აუდიოვიზუალური ჩანაწერების გამოყენებას⁶⁵ მტკიცებულებად, სასამართლოში დაკითხვას სხდომის დარბაზში ყოფნის გარეშე – საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით.

იმავედროულად, არასრულწლოვანი დაზარალებულების დაცვისკენ მიმართული ღონისძიებების განხორციელება არ უნდა ხელყოფდეს ბრალდებულის უფლებას ეფექტურ დაცვაზე⁶⁶ და შესაბამისად, სამართლიან სასამართლოზე,⁶⁷ რაც აღნიშნული კატეგორიის საქმეებში პირველ რიგში უკავშირდება მონმეთა დაკითხვის შესაძლებლობას.⁶⁸ ევროპული სასამართლო ითვალისწინებს დანაშაულის ხასიათს და სიმძიმეს, აღნიშნული კატეგორიის დანაშაულში პირის მსჯავრდებასთან დაკავშირებულ სოციალურ სტიგმას⁶⁹ და მსჯავრდების თანმდევ შედეგებს.⁷⁰ ამიტომ, დაუშვებელია არასრულწლოვანთათვის ისეთი უფლებების მინიჭე-

⁶² Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, 70.

⁶³ S.N. v Sweden, 47.

⁶⁴ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, 64.

⁶⁵ იხ. ასევე ლანზაროტეს კონვენცია, 35-ე მუხლის მე-2 პუნქტი.

⁶⁶ Kovac v Croatia, №503/05, [2007], ECHR.

⁶⁷ იხ. C-105/03, Maria Pupino [2005] ECR I-5285, 53, 59; C-507/10, X., [2011], ECR.

⁶⁸ W.S. v. Poland, №21508/02, [2007], ECHR – პროკურორის მიერ დაზარალებულის არდაკითხვა მთელი სამართალწარმოების მანძილზე – დარღვევა; A.S. v. Finland, №40156/07, [2010], ECHR – გამამატყუნებელი განაჩენის ძირითადი და ერთადერთი მამხილებელი მტკიცებულება იყო დაზარალებულის ჩვენების ვიდეოჩანაწერი; Ruban and Others v. Spain (dec.), №41640/04, [2005], ECHR – ეროვნულ სასამართლოებს მიენიჭა მეტი მოქნილობა სქესობრივი დანაშაული საქმეებზე დაზარალებულის ჯვარედინი დაკითხვის შესაძლებლობის დაცვის მხრისათვის მიცემის საკითხში.

⁶⁹ მაგალითად, იხ. Šubinski v. Slovenia, №19611/04, [2007], ECHR; Sanchez Cardenas v. Norway, №12148/03, [2007], ECHR – სოციალურმა სტიგმატიზაციამ დაარღვია კონვენციის მე-8 მუხლით გათვალისწინებული უფლება; B.B. v. France, №5335/06, [2009], ECHR – სქესობრივი დანაშაულში მსჯავრდებულთა მონაცემთა ბაზაში შეყვანა არ არღვევს მე-8 მუხლს; Gardel v. France, №16428/05, [2009], ECHR – ბაზაში სქესობრივი დანაშაულში მსჯავრდებულთა შეყვანა არის „პრევენციული ღონისძიება“ და არა სასჯელი.

⁷⁰ ლანზაროტეს კონვენციის მსგავსად, საქართველოს კანონი „სქესობრივი თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთან ბრძოლის შესახებ“ (საქართველოს პარლამენტის უწყებები, 57- Ills, 17/03/2020) ითვალისწინებს: ძირითად სასჯელთან ერთად უფლებათა ფართო წრის ჩამორთმევის სავალდებულობას/ შესაძლებლობას (მუხლი 3); მსჯავრდებულის პერსონალური მონაცემების (ნასამართლობა, დაქტილოსკოპიური და სხვა მაიდენტიფიცირებელი მონაცემები) შენახვას სქესობრივი თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ მიმართული

ბა, რაც არღვევს ბრალდებულის კონვენციურ უფლებებს.⁷¹ იმავდროულად, გამოძიებასთან დაკავშირებული სირთულეების და დაზარალებულთა მონაცვლადობის გათვალისწინებით, ევროპული სასამართლო გარკვეულწილად უფრო დაბალ პროცედურულ სტანდარტს ადგენს⁷² (არასრულწლოვანი დაზარალებულების და მონმეთა დაკითხვის კონტექსტში), მაგრამ მკაცრად უდგება შემთხვევებს, როდესაც განსასჯელს საერთოდ არ მიეცა არასრულწლოვანი დაზარალებულის ჩვენების შედეგების/დაზარალებულის დაკითხვის შესაძლებლობა.⁷³ თუმცა ამ შემთხვევაშიც ფასდება სამართალწარმოების სამართლიანობა მთლიანობაში და არა მხოლოდ, დაზარალებულის დაკითხვის შესაძლებლობის არსებობა – დაცვის მხარის მიერ დაზარალებულის დაკითხვის უპირობო საჭიროება არ არსებობს, როდესაც დაცვის მხარეს ჰქონდა მამხილებელი მტკიცებულებების ნაწილის კანონიერების ან/და უტყუარობის შედეგების შესაძლებლობა⁷⁴, მაგრამ არასრულწლოვანთა დაკითხვის ამსახველი ვიდეო ჩანაწერების გამოყენება განსაკუთრებულ სიფრთხილეს და ყურადღებას მოითხოვს.⁷⁵ სამართლიანი სასამართლოს უფლება ირღვევა თუ არასრულწლოვანი მონმე/დაზარალებული სასამართლოში დაიკითხა დაცვის მხარის მონაწილეობის გარეშე, სამართალწარმოების არც ერთ ეტაპზე, განსასჯელს არ ჰქონდა ჩვენების გაქარწყლების შესაძლებლობა, არსებით სასამართლო სხდომაზე სასამართლომ მხოლოდ მიუთითა, რომ დაზარალებული დაიკითხა მაგისტრალი მოსამართლის წინაშე და დაზარალებულის აღნიშნული ჩვენება გახდა მსჯავრდების ერთადერთი და ძირითადი მტკიცებულება.

4.1. მტკიცებულებათა საკმარისობა მსჯავრდებისათვის

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს ერთნაირ მტკიცებით სტანდარტს გამამტყუნებელი განაჩენის დადგენისათვის დანაშაულის კატეგორიისა და სახის მიუხედავად და ადგენს, რომ გამამტყუნებელი განაჩენი უნდა ეფუძნებოდეს მხოლოდ ერთმანეთთან შეთანხმებულ, აშკარა და დამაჯერებელ მტკიცებულებათა ერთობლიობას, რომელიც გონივრულ ეჭვს მიღმა ადასტურებს პირის ბრალეულობას (საქართველოს სსსკ-ის მე-13 მუხლის მე-2 ნაწილი, 82-ე მუხლის მე-3 ნაწილი), განაჩენი უნდა ემყა-

დანაშაულის ჩადენისათვის მსჯავრდებულ პირთა და უფლებაჩამორთმეულ პირთა რეესტში (მუხლი 8); დანესებული შეზღუდვების (უფლების ჩამორთმევის) მსჯავრდებულის მიერ შეუსრულებლობისათვის სისხლის სამართლებრივ პასუხისმგებლობას (მე-5 მუხლის მე-3 პუნქტი).

⁷¹ Jendrowiak v Germany, №30060/04, 14/04/2011, ECtHR, 37.

⁷² დაზარალებულის უშუალოდ დაკითხვის შესაძლებლობის არარსებობა არ არღვევს განსასჯელის მე-6 მუხლით გარანტირებულ უფლებას. მაგ. Magnusson v. Sweden, №53972/00, [2003], ECHR; S.N. v. Sweden.

⁷³ იხ. P.S. v Germany, №33900/96, [2001], ECHR; R.B. v. Estonia, 95.

⁷⁴ Vanhatalo v Finland, №22692/93, [1995], ECHR.

⁷⁵ იხ. S.N. v Sweden. მსჯავრდების ძირითადი და პრაქტიკულად ერთადერთი პირდაპირი მამხილებელი მტკიცებულება იყო არასრულწლოვანი დაზარალებულის სასამართლო სხდომაზე გამოქვეყნებული ჩვენება. არასრულწლოვანი ორჯერ დაიკითხა სათანადო კვალიფიკაციის და გამოცდილების მქონე გამომძიებლის მიერ და განხორციელდა: პირველი დაკითხვის ვიდეო ფიქსაცია, ხოლო მეორე დაკითხვის – აუდიო ფიქსაცია (მეორე დაკითხვას არ ესწრებოდა ბრალდებულის ადვოკატი). პირველი და მეორე ინსტანციის სასამართლოებმა გამოიკვლიეს პირველი დაკითხვის ამსახველი ვიდეო ჩანაწერი სრულად, ხოლო მეორე დაკითხვის ჩანაწერი გამოკვლეული იქნა რაიონულ სასამართლოში. უშუალოდ დაზარალებულის დაკითხვა სასამართლოს სხდომაზე არ განხორციელდა, მაგრამ დაცვის მხარეს ჰქონდა დაზარალებულის ჩვენების შედეგების შესაძლებლობა, რის გამოც სამართალწარმოება მთლიანობაში შეესაბამებოდა სამართლიანი სასამართლო განხილვის მოთხოვნებს.

რებოდეს მხოლოდ უტყუარ მტკიცებულებებს და ყოველგვარი ეჭვი, რომელიც კანონის შესაბამისად ვერ დადასტურდება, ბრალდებულის (მსჯავრდებულის) სასარგებლოდ უნდა გადაწყდეს.⁷⁶

ვინაიდან „ბრალდებულს არ უნდა შეერაცხოს დანაშაული მანამ, სანამ მტკიცებულებების საკმარისი და დამაჯერებელი ერთობლიობით არ დადასტურდება დანაშაულის თითოეული ელემენტის არსებობა მის ქმედებაში“⁷⁷ გამამატყუნებელი განაჩენის დადგენა ირიბი / გარემოებითი მტკიცებულებების და მხოლოდ ერთი პირდაპირი მტკიცებულების – დაზარალებულის ჩვენების – საფუძველზე მოქმედი საქართველოს სსსკ-ით გათვალისწინებული არ არის. ამასთან, გამამატყუნებელი განაჩენის დადგენისათვის მტკიცებულებათა საკმარისობის შეფასებისას სასამართლო ითვალისწინებს ინფორმაციის წყაროთა მრავალფეროვნებასაც, რადგან ერთიდაიგივე პირველწყაროდან წარმოდგენილი მტკიცებულებების ფაქტობრივი სიმრავლე არ ქმნის მტკიცებულებათა სამართლებრივ სიმრავლეს.⁷⁸ მიუხედავად იმისა, რომ საპროცესო კანონმდებლობა არ ადგენს მსჯავრდებისათვის საჭირო მტკიცებულებათა რაოდენობრივ მოთხოვნებს, მყარად დამკვიდრებული სასამართლო პრაქტიკის თანახმად, გამამატყუნებელი განაჩენი უნდა ემყარებოდეს როგორც მინიმუმ ორ პირდაპირ მამხილებელ მტკიცებულებას⁷⁹, რაც არ მოიცავს ირიბ ჩვენებებს, რადგან გამამატყუნებელი განაჩენის დასაბუთებისთვის ირიბი ჩვენების გამოყენება შეიძლება დასაშვები იყოს მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში, კანონით გათვალისწინებული მკაფიო წესისა და სათანადო კონსტიტუციური გარანტიების უზრუნველყოფის პირობებში დარაზარა მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსით განსაზღვრული ზოგადი წესით⁸⁰. შესაბამისად, სისხლის სამართლის საქმეში არსებული თითოეული მტკიცებულება შეფასებული უნდა იქნეს როგორც მტკიცების საგანთან, ასევე – ინფორმაციის წყაროსთან მიმართების კუთხით და მსჯავრდებისთვის გამოყენებული იქნეს მონმის ჩვენების მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც წარმოადგენს პირდაპირ ჩვენებას იმისდამიუხედავად ის იმავდროულად არის პირდაპირი თუ გარემოებითი მტკიცებულება.⁸¹ სამედიცინო პერსონალის / ექიმების, ექსპერტების, ფსიქოლოგების ჩვენებების შეფასებისას სასამართლო ითვალისწინებს როგორც საქართველოს სსსკ-ის 82-ე მუხლით დადგენილ სტანდარტს, ასევე მათ კავშირს ინფორმაციის წყაროსთან და გამამატყუნებელი განაჩენის დასაბუთებისათვის იყენებს ჩვენების მხოლოდ იმ ნაწილს, სადაც აღნიშნული პირები უთითებენ მათ მიერ უშუალოდ ნანახზე / გამოკვლეულზე / მოსმენილზე.

იმავდროულად ე.ი.სონალის / ექიმების, ექსპერტების, ფსიქოლოგების ჩვენებების შეფასებისას სასამართლო ითვალისწინებს როგორც საქართველოს სსსკ-ის 82-ე მუხლით დად-

⁷⁶ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 21 ივლისის განჩინება საქმეზე №575აპ-22.

⁷⁷ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 22 იანვრის №1/1/548 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე ზურაბ მიქაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-41-43.

⁷⁸ მაგ., დაზარალებულის ჩვენება და მისივე მონაწილეობით ჩატარებული საგამოძიებო ექსპერიმენტი ან შემაკავებელი ორდერი წარმოადგენს ერთი წყაროდან მოპოვებულ ინფორმაციებს.

⁷⁹ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის განაჩენები №251აპ-16, 26/07/2016 და №453აპ-15, 9/02/2016.

⁸⁰ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 22 იანვრის №1/1/548 გადაწყვეტილება „საქართველოს მოქალაქე ზურაბ მიქაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, II-37-52.

⁸¹ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის განაჩენი №97აპ-20, 14/07/2020 და განჩინება №575აპ-22, 21/07/2022.

გენილ სტანდარტს, ასევე მათ კავშირს ინფორმაციის წყაროსთანადე.ესონალის / ექიმების, ექსპერტების, ფსიქოლოგების ჩვენებების შეფასებისას სასამართლო ითვალისწინებს როგორც საქართველოს სსსკ-ის 82-ე მუხლით დადგენილ სტანდარტს სამედიცინოდე.ესონალის / ექიმების, ექსპერტე

ზემოაღნიშნულის და სქესობრივი ძალადობის ლატენტური ხასიათის, ხშირ შემთხვევაში აშკარა, ხილული ან გაზომვადი კვალის (მაგალითად, საქართველოს სსკ-ის 140-141-ე მუხლებით გათვალისწინებული დანაშაულის შემთხვევაში) არარსებობის პირობებში არასრულწლოვანი დაზარალებულის/მონმის მამხილებელ ჩვენებას, ხშირად გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება. დაზარალებულის და მონმის ჩვენების გამოყენება სისხლის სამართალწარმოების ფარგლებში რამოდენიმე პრობლემურ საკითხს უკავშირდება: დაზარალებულის ჩვენების უტყუარობის შეფასებას და მსჯავრდებისათვის მისი გამოყენების შესაძლებლობას; ჩვენების ცვლილებას; უარს ჩვენების მიცემაზე და საქმეში არსებული სხვა მტკიცებულებების საკმარისობას გამამტყუნებელი განაჩენის დასადგენად.

4.2. არასრულწლოვანი მონმის/დაზარალებულის ჩვენების შეფასება

არასრულწლოვანი დაზარალებულის ჩვენების შეფასებისას სასამართლო ითვალისწინებს ერთი მხრივ სქესობრივი თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების მსხვერპლი ბავშვების განსაკუთრებულ მოწყვლადობას⁸² და ფსიქოლოგიურ ფაქტორებს⁸³, თავისებურებებს, რომლითაც აიხსნება მსხვერპლის ყოყმანი, როგორც ძალადობის შესახებ ინფორმაციის მონოდების, ასევე ფაქტების აღწერის საკითხში⁸⁴ და მეორე მხრივ, იმ გარემოებას, რომ მონმეთა და მით უფრო დაზარალებულთა ჩვენებები ყოველთვის შეიცავს სუბიექტივიზმის კომპონენტებს, რომელიც ასაკის და ინდივიდუალური უნარების ან /და დამოკიდებულების გათვალისწინებით შესაძლებელია განსხვავებულ გავლენას ახდენდეს როგორც სს საქმისათვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მონმის მიერ აღქმა-დამახსოვრება-გადმოცემის უნარებზე ობიექტურად, ასევე – უკავშირდებოდეს სუბიექტურ გარემოებებსაც (მაგალითად, სიმართლის თქმის შიშს, სხვა პირის დაცვას, დაზარალებულის/განსასჯელისადმი მიკერძოებულ დამოკიდებულებას, არასრულწლოვნებზე ზემოქმედებას (მაგალითად, დარწმუნება, ახლობლების აზრის მნიშვნელობა ბავშვისთვის, მშობლების შიში) და ა.შ.). ამიტომ სასამართლო ამონმებს არასრულწლოვან დაზარალებულ/მონმეს და ბრალდებულს/ განსასჯელს შორის ურთიერთიერთობის ხასიათს, არასრულწლოვნის ახლობლების (ოჯახის წევრების) გავლენას არასრულწლოვანზე და მოტივებს, რაც შეიძლება წარმოადგენდეს არასრულწლოვნის მიერ მამხილებელი ჩვენების მიცემის ან ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის მიზეზს, რამდენად სწორად აღიქვამს ან გადმოსცემს მცირეწლოვანი დანაშაულთან დაკავშირებულ გარემოებებს და რამდენად შეეძლო აღექვა ჩადენილი ქმედების დანაშაულებრივი ხასიათი⁸⁵, არასრულწლოვანი დაზარალებულის/მონმის ჩვენებების შინაარსობრივ თანხვედრას, – რამდენად ერთგვაროვნად წარმოადგენენ ისინი სს საქმისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე ერთსადაიმავე გარემ-

⁸² Z v. Bulgaria, 69.

⁸³ M. and C. v. Romania, №29032/04, [2011], ECHR, 115-117, 119.

⁸⁴ C.A.S. and C.S. v. Romania, №26692/05, [2012], ECHR, §81; M.C. v. Bulgaria, 183.

⁸⁵ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2021 წლის 31 აგვისტოს №356აპ-21 განჩინება.

ოებებს – მათ შორის გამოძიების და სასამართლო განხილვის სტადიებზე მათ მიერ მიწოდებული ინფორმაციების (მაგალითად, დანაშაულის ჩადენის დროის, ადგილის, მონაწილე პირების და თავად მათ მიერ განხორციელებული ქმედებების) თანხვედრას;⁸⁶ ჩვენების დეტალურობას და თანმიმდევრულობას როგორც სამართალწარმოების სხვადასხვა სტადიებზე (გამოძიებაში და სასამართლოში), – ასევე ოჯახის წევრებთან, ახლობლებთან, სოციალურ მუშაკთან და ფსიქოლოგთან კომუნიკაციისას.⁸⁷ ამიტომ არასრულწლოვნის ჩვენების უტყუარობის შეფასებისას ჩვენების შინაარსის საქმეში არსებულ მტკიცებულებებთან შესაბამისობის და არასრულწლოვნის მიკერძოებული დამოკიდებულების არსებობის შემოწმებასთან ერთად, გათვალისწინებული უნდა იქნეს სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის დასკვნა და ექსპერტის ჩვენება, მათ შორის – ექსპერტიზის ფარგლებში არასრულწლოვნის აზროვნების და ყურადღების, დეპრესიის ხარისხის და შფოთვის დონის კორელაცია, დაზარალებულის სანდოობის კოეფიციენტი, ექსპერტის განმარტება არასრულწლოვნის თავისებურებების და ხასიათის ცვლილების განმარტებელი ძირითადი ფაქტორების,⁸⁸ გონებრივი განვითარების და მიწოდებული ინფორმაციის (დეტალიზაციის ხარისხი და ლექსიკური ასპექტები) მისი ასაკის დონესთან შესაბამისობის, ნანახის მეხსიერებაში შენახვის და შემდეგ მისი აღდგენა-გადმოცემის უნარის, არავერბალური გამოხატულების (მაგ., საუბრის მანერა, არაინერციულობა, გარკვეულ დეტალებზე აპელირებისას სირცხვილი განცდა) დამაჯერებლობის შესახებ.⁸⁹

ჩვენების სანდოობის და უტყუარობის შეფასებისას მნიშვნელოვანია ექსპერტიზის დასკვნის როგორც დასკვნითი, ასევე, აღწერილობით-სამოტივაციო ნაწილები, კვლევის ფარგლებში გამოყენებული მეთოდიკა, საკვლევე ინფორმაციის მოცულობა და სისრულე, კვლევის მიმდინარეობისას არსებული სირთულეები.

მაგალითად, 9 წლის დაზარალებულის ჩვენების შეფასებისას სასამართლომ გაითვალისწინა რომ დაზარალებულმა დამაჯერებლად და ლოგიკურად აღწერა ყველა დეტალი, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენების მიცემისას ჰქონდა ემოციური მომენტები, არ შეეძლო ყოფილიყო სრულად თანმიმდევრული და ასევე ცალკეული ხასიათის დეტალებზე ორიენტირებული, სრულყოფილად და გასაგებად ჩამოაყალიბა მის მიმართ განხორციელებული სექსობრივი ხასიათის ქმედების თითოეული ეპიზოდი, კითხვებს პასუხობდა დამაჯერებელი სიზუსტით, მისი მხრიდან ადგილი არ ჰქონია ფაქტის იმგვარ ინტერპრეტაციას, რაც დაუჯერებელი იქნებოდა მისი ასაკის ბავშვის განვითარების დონიდან გამომდინარე;⁹⁰ მისი მეგობრის – არასრულწლოვანი მოწმის ჩვენება სავარაუდოდ დანაშაულის პერიოდში დაზარალებულის ფსიქო-ემოციური მდგომარეობის შესახებ.

ევროპული კონვენციის მოთხოვნათა დარღვევას აქვს ადგილი, სასამართლოს მიერ ქმედების კვალიფიკაციის შეცვლის ან გამამართლებელი განაჩენის დადგენისას იმის გამო,

⁸⁶ იხ.: საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის განჩინებები: №550აპ-21, 21/12/2020 და №459აპ-21, 2/11/2021.

⁸⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის №459აპ-21 განჩინება.

⁸⁸ იხ. მაგალითად, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 3 ოქტომბრის განჩინება №685აპ-22.

⁸⁹ იხ. M.M.B. v. Slovakia, 70; საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის განჩინებები №513აპ-21 და №356აპ-21. მსჯავრდება დაეყრდნო მცირეწლოვნის ჩვენებებსაც; განაჩენი №854აპ-20.

⁹⁰ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 2 ნოემბრის განჩინება საქმეზე №459აპ-21 და განჩინება საქმეზე №856აპ-20.

რომ წარმოდგენილი მტკიცებულებებით არ დასტურდება რომ მომჩივანს სექსობრივ კავშირზე თანხმობა არ განუცხადებია; მომჩივნის სხეულზე არ აღინიშნება ძალადობის კვალი. დაზიანებების კვალის არსებობის საკითხს არ უნდა მიენიჭოს გადამეტებული მნიშვნელობა, ვინაიდან ერთი მხრივ, დანაშაული შეიძლება ჩადენილი იქნეს ფიზიკური ძალადობის გარეშე – დაზარალებულზე ფსიქოლოგიური ზემოქმედებით (მაგალითად, მუქარა, ქმედების ორდინალურობაში დარწმუნება, დაყოლიება); ხოლო მეორე მხრივ, დაზიანების კვალის არარსებობა გამოძიების დაწყების მომენტისთვის შეიძლება გამოწვეული იქნეს დანაშაულის შესახებ დაზარალებულის დაგვიანებული შეტყობინებით⁹¹.

დაზარალებულის ქცევა დანაშაულის ჩადენამდე და დანაშაულის ჩადენის შემდეგ ასევე ფრთხილად უნდა იქნეს შეფასებული. მაგალითად, დაუშვებელია გამამართლებელი განაჩენის დასაბუთება დაზარალებულის პროვოკაციულ ქცევაზე და დანაშაულის ჩადენის შემდეგ იგივე ადგილას დაზარალებულის არაერთგზის მისვლაზე მითითებით⁹².

4.3. სასამართლო-ფსიქოლოგიური დასკვნა ჩვენების უტყუარობის განსაზღვრისთვის

სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის დასკვნის გამოყენებისას მნიშვნელოვანია დასკვნის უტყუარობა – არასრულწლოვნის მხრიდან ექსპერტით მანიპულირების ან/და ექსპერტიზის დასკვნაში შეცდომის გამორიცხვა. ექსპერტიზის დასკვნის უტყუარობა პრობლემატურია ერთი მხრივ, სისხლის სამართლის საქმეში ორი ურთიერთიერთსანინააღმდეგო დასკვნის არსებობის და მეორე მხრივ, გამოყენებული კვლევის მეთოდების კონტექსტში. ამიტომ დასკვნის მტკიცებითი წონის განსაზღვრისას გასათვალისწინებელია გამოყენებული მეთოდის სანდოობა და კვლევის სისრულე, საკვლევი მასალის ინფორმატიულობა, ექსპერტის გამოცდილება, ექსპერტიზის და ფსიქოლოგის დასკვნათა შორის თანხვედრა,⁹³ დასკვნაში მითითებული გარემოებები რამდენად დასტურდება სს საქმეში არსებული სხვა მტკიცებულებებით (მაგალითად, შემთხვევის შემდეგ დაზარალებულის ფსიქო-სოციალურ და სა-

⁹¹ მაგალითად №433აპ-22 საქმეზე საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 28 ივნისის განჩინება. დაზარალებულმა მის მიმართ საქართველოს სსკ-ის 137-ე მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულის ჩადენის შესახებ განაცხადა შემთხვევიდან 1 წლის შემდეგ

⁹² მაგალითად, საქმეში *M.G.C. v. Romania* (მითითებული ზემოთ), ეროვნულმა სასამართლომ შეცვალა ქმედების კვალიფიკაცია – დამნაშავედ სცნო ბრალდებულები არასრულწლოვანთან სექსობრივ კავშირში მაგრამ არა გაუპატიურებაში. გაუპატიურებაში გამამართლებელი განაჩენის დადგენისას სასამართლომ მიუთითა, რომ დაზარალებულმა არ უთხრა მშობლებს ძალადობის შესახებ და დანაშაულის შემდეგ ისევ მიდიოდა დანაშაულის (გაუპატიურების) ჩადენის ადგილას – მეზობლის სახლში – სათამაშოდ. სასამართლომ არ გაითვალისწინა დაზარალებულის ასაკი და ექსპერტიზის დასკვნა, რომლის თანახმად, დაზარალებულს აღენიშნებოდა პოსტ-ტრავმული სტრესი; მცირეწლოვნობიდან გამომდინარე ვერ აცნობიერებდა მისი ქმედებების შედეგებს; ასაკმა და მონყვლადობამ განაპირობა ძალადობის მიმართ მისი დამოკიდებულება. ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა კონვენციის მე-3 და მე-8 მუხლების დარღვევა, ვინაიდან ეროვნული სასამართლოს მიდგომა არღვევდა სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას – ეფექტიანად გამოიყენოს სისხლის სამართლის სისტემა ბავშვთა მიმართ სექსობრივი ძალადობის და გაუპატიურების ყველა ფორმის დასჯისთვის. სასამართლომ განმარტა, რომ ეროვნული სასამართლოების მიდგომა – დაზარალებულის პოზიციის არ გაზიარება როდესაც დაზარალებული ვერ ახერხებდა ფიზიკური ძალადობის მტკიცებულების წარმოდგენას გაუპატიურების ბრალდების საქმეზე – მტკიცების სტანდარტი არ შეესაბამება ფაქტობრივ გარემოებას რომელიც უკავშირდება გაუპატიურების მსხვერპლ პირებს და მიუთითებს გამოზიების არაეფექტურობაზე.

⁹³ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის განჩინება საქმეზე №685აპ-22.

მედიცინო სარეაბილიტაციო ცენტრში მკურნალობის ისტორია და მისი მკურნალი ექიმის ჩვენება, ქცევითი ცვლილებები) და ა.შ.

სისხლის სამართლის საქმეში რამოდენიმე სასამართლო-ფსიქოლოგიური დასკვნის არსებობისას, საიდანაც თითოეული დასკვნა მიუთითებს განსხვავებულ შედეგზე, აღნიშნული დასკვნები შესაძლებელია არ წარმოადგენდეს ურთიერთგამომრიცხველს, თუ ორივე ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის დროს მართალია გამოყენებულია მსგავსი/ ერთიდაიგივე სახელმძღვანელო მეთოდოლოგია, მაგრამ კვლევა ჩატარებულია არსებითად განსხვავებულ პირობებში, განსხვავებული იყო ექსპერტებსა და გამოსაკვლევ პირს შორის კლინიკური გასაუბრების შედეგად მიღებული ინფორმაციის მოცულობა და ხარისხი. მაგალითად, თუ პირველ შემთხვევაში დაზარალებულთან ინტერვიუების პროცესი იყო არაინფორმატიული ექსპერტიზის წინაშე დასმულ კითხვებზე პასუხისთვის (დაზარალებული ექსპერტთან საუბრისას თავს იკავებდა და უპასუხოდ ტოვებდა კითხვებს, რის გამოც ექსპერტიზით ვერ მოხერხდა ობიექტური მონაცემების შეგროვება და დაზარალებულის ფსიქოემოციური მდგომარეობის შექმნილ სიტუაციასთან მიმართებით განხილვა, – დაზარალებულს ჰქონდა ემოციური ფონი, იყო არამყარი, დაბნული და არათანმიმდევრული კვლევის დასრულებამდე),⁹⁴ ხოლო მეორე შემთხვევაში – საკვლევი მასალა იყო საკმარისი კატეგორიული დასკვნის გასაცემად.

4.4. არასრულწლოვნის მიერ ჩვენების ცვლილება და უარი ჩვენების მიცემაზე

საქართველოს სსსკ-ი ყველა კატეგორიის დანაშაულზე ითვალისწინებს საჯარო სისხლისსამართლებრივ დევნას, რომლის არც დაწყება და არც შეწყვეტა არ უკავშირდება დაზარალებულის სურვილს (გრძელდება დაზარალებულის მიერ მიერ ბრალდებულთან შერიგების და ჩვენების ბრალდებულის სასარგებლოდ შეცვლის შემთხვევაშიც), არასრულწლოვანი დაზარალებულის/მონმის მიერ განსასჯელის სასარგებლოდ ჩვენების შეცვლა/ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმამ შეიძლება გამოიწვიოს გამამართლებელი განაჩენის გამოტანა, თუ სისხლის სამართლის საქმეში არ მოიპოვება გამამტყუნებელი განაჩენის დასადგენად საჭირო სხვა პირდაპირი მამხილებელი მტკიცებულებები. კერძოდ, თუ:

1. არასრულწლოვანი დაზარალებული/მონმე გამოძიების ეტაპზე თანამშრომლობს გამოძიების ორგანოსთან, მაგრამ სასამართლოში უარს⁹⁵ აცხადებს ჩვენების მიცემაზე – ასეთ შემთხვევაში ძირითად პრობლემას წარმოადგენს ექსპერტის დასკვნის გამოყენების და მის საფუძველზე გამამტყუნებელი განაჩენის დადგენის შესაძლებლობა.

'in dubio pro reo' პრინციპიდან გამომდინარე როდესაც ერთადერთ ან/და ძირითად მამხილებელ მტკიცებულებას წარმოადგენს ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის დასკვნა, ხოლო არასრულწლოვანი მონმე/დაზარალებული უარს აცხადებს სასამართლოში ჩვენების მიცემაზე, სადავო ხდება გამამტყუნებელი განაჩენის დასაბუთებისთვის ექსპერტიზის დასკვნის

⁹⁴ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 3 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №683აპ-22.

⁹⁵ უარი შეიძლება გამოწვეული იყოს სირცხვილის განცდით, მოძალადეზე დამოკიდებულებით, მოძალადის მიერ დაზარალებულის/ მისი ოჯახის წევრების დაშინებით, დაზარალებულის მშობლების სურვილით თავიდან აიცილონ სოციუმის უარყოფითი დამოკიდებულება და სტიგმა და ა.შ. იხ. სახელმძღვანელო პარლამენტარებისთვის, ევროპის საბჭოს კონვენცია სქესობრივი ექსპლუატაციისა და სქესობრივი ძალადობისგან ბავშვთა დაცვის შესახებ (ლანზაროტეს კონვენცია), ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასამბლეა, 2013, 15.

გამოყენება, ვინაიდან დასკვნა ემყარება არასრულწლოვნის მიერ ექსპერტისთვის მიწოდებულ ინფორმაციას, რომლის უტყუარობის გადამოწმების შესაძლებლობა პირველწყაროს დაკითხვის გზით დაცვის მხარეს არ მიეცა, ამასთან, არასრულწლოვანი დაზარალებულის/მონმის მიერ გამოძიების ეტაპზე მიწოდებული ინფორმაციის გამოყენება განაჩენის დასაბუთებისთვის ხელყოფს ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის მათ უფლებას.

მეორეული და ხელახალი ვიქტიმიზაციის პრევენციის და ძირითადი პოტენციურად მამხილებელი მტკიცებულების დაცვისთვის, აღნიშნული კატეგორიის საქმეებზე, მნიშვნელოვანია საწყის ეტაპზევე იქნეს უზრუნველყოფილი არასრულწლოვნის დაკითხვა, დაკითხვის აუდიოვიდეო ფიქსაცია და სასამართლო განხილვისას აღნიშნული ჩანაწერის გამოკვლევა.

2. რიგ შემთხვევებში არასრულწლოვნის პოზიცია წინააღმდეგობრივია – არასრულწლოვანი რამოდენიმეჯერ ცვლის თავის პოზიციას როგორც დანაშაულის ფაქტთან, ასევე დანაშაულის ჩამდენ სუბიექტთან დაკავშირებით და პოზიციის ცვლილების მიზეზად უთითებს სხვადასხვა ობიექტურ/სუბიექტურ გარემოებებზე.⁹⁶ ასეთ დროს სადავოა რამდენად აკმაყოფილებს ჩვენება უტყუარობის სტანდარტს.

არასრულწლოვანის მიერ სასამართლოში დაკითხვისას ჩვენების მიცემაზე უარის თქმა ან გამოძიების ეტაპზე მის მიერ მიწოდებულ ინფორმაციის არსებითად უარყოფა/ შეცვლა არ წარმოადგენს გამოძიების ეტაპზე მიცემული ჩვენების სასამართლოს მიერ გაზიარების საფუძველს, თუნდაც თავდაპირველი ჩვენების სარწმუნოება დასტურდებოდეს სისხლის სამართლის საქმეზე შეკრებილი მტკიცებულებების ნაწილით, რადგან საქართველოს სსსკ-ის მე-3 მუხლის 24-ე ნაწილის თანახმად, მონმის ჩვენება არის მონმის მიერ სწორედ სასამართლოში მიცემული ჩვენება.

გამოძიების ეტაპზე მიცემული არსებითად განსხვავებული ჩვენების არსებითი სასამართლო განხილვისას გამოქვეყნება ემსახურება მხოლოდ მონმის იმპიჩმენტის მიზანს.

სასამართლო აფასებს რამდენად თანმიმდევრულია ჩვენება სამართალწარმოების სხვადასხვა ეტაპებზე (გამოკითხვისას და დაკითხვის დროს) ძირითად საკითხთან დაკავშირებით, ცვლილებების მნიშვნელობას მტკიცების ძირითად საკითხთან მიმართებით და ცვლილებების მიზეზებს, რამდენად თანხვედნილია მიწოდებული ინფორმაცია სისხლის სამართლის საქმეზე წარმოდგენილ სხვა მტკიცებულებებთან.

ამდენად, სხვა პირდაპირი მამხილებელი მტკიცებულებების არარსებობის შემთხვევაში, არასრულწლოვნის მიერ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმა ან ჩვენების შეცვლა განსასჯელის სასარგებლოდ, იწვევს გამამართლებელი განაჩენის დადგენას *'in dubio pro reo'* პრინციპის საფუძველზე, რადგან საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს გამამტყუნებელი განაჩენის დადგენის შესაძლებლობას მხოლოდ ირიბი მტკიცებულებების (მათი რაოდენობის მიუხედავად), მათ შორის – დაზარალებულის დევნიაციური ქცევის, შეცვლილი გუნება-განწყობილების (თავის თავში ჩაკეტვა, სუიციდისადმი მიდრეკილება და ა.შ.) თუ სხვა გარემოებითი მტკიცებულებების და ირიბი ჩვენებების საფუძველზე. იმავდროულად, პრობლემური ხდება სასამართლო-ფსიქოლოგიური ექსპერტიზის დასკვნის გამოყენებაც მსჯავრდების მიზნებისთვის ძირითად პირდაპირ მამხილებელ მტკიცებულებად, ვინაიდან ექსპერტიზის დასკვნა/ფსიქოლოგის შეფასება ემყარება დაზარალებულის მიერ ექსპერტისთვის / ფსიქოლოგისთვის მიწოდებულ ინფორმაციას, რაც შეიძლე-

⁹⁶ იხ. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2021 წლის 16 ნოემბრის განჩინება საქმეზე №467აპ-21.

ბა უკავშირდებოდეს ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტით განსაზღვრისთვის გარანტირებული უფლების დარღვევის მომეტებულ საფრთხეს, რადგან დაცვის მხარეს არ ეძლევა პირველწყაროს დაკითხვის საშუალება (ექსპერტის/ფსიქოლოგის დაკითხვის მიუხედავად).

5. დასკვნა

არასრულწლოვანთა ხელახალი და მეორეული ვიქტიმიზაციის პრევენციის, არასრულწლოვანზე ჩვენების შეცვლის ან ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის მიზნით ზემოქმედების საფრთხეების შემცირების და მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნებისთვის არასრულწლოვნის ჩვენების მტკიცებითი მნიშვნელობის შენარჩუნებისთვის საპროცესო კანონმდებლობა, მათ შორის ამკ-ის 52-ე მუხლი სასურველია ითვალისწინებდეს არასრულწლოვნის მიმართ სქესობრივი ძალადობის საქმეებზე არასრულწლოვანი მონმის და დაზარალებულის, განსაკუთრებით მცირეწლოვნების, არა გამოკითხვას გამოძიების მწარმოებელი ორგანოს მიერ და მაგისტრატი მოსამართლის წინაშე დაკითხვას მხოლოდ ამკ-ის 52-ე მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, არამედ – მაგისტრატი მოსამართლის წინაშე ამკ-ის 52-ე მუხლის მე-3 ნაწილით გათვალისწინებული წესით დაკითხვას ყოველთვის, როდესაც არასრულწლოვანი მონმე/დაზარალებული გამოძიების სტადიაზე გამოთქვამს გამოძიების ორგანოსთან თანამშრომლობის და ჩვენების მიცემის სურვილს (საქართველოს სსკ-ის 114-ე მუხლის პირველ ნაწილს დაემატოს ახალი ქვეპუნქტი „ე“) არასრულწლოვანი მონმე/დაზარალებული, საქართველოს სსკ-ის XXII თავით გათვალისწინებული დანაშაულის საქმეზე).

სასამართლო პრაქტიკის შესწავლა ადასტურებს, რომ სასამართლოში არასრულწლოვნების ჯვარედინი დაკითხვისას დაცვის მხარე იყენებს აგრესიულ ტაქტიკას, რაც სასამართლოში დაკითხვით გამონვეულ მღელვარებასთან ერთად ქმნის დამატებით სტრესულ გარემოს არასრულწლოვნებისთვის, იმისდამიუხედავად არასრულწლოვანი სასამართლო განხილვაში მონაწილეობს დისტანციურად, თუ იმყოფება სასამართლო სხდომის დარბაზში. რიგ შემთხვევებში აღნიშნულს არ მოჰყვება სასამართლოს მხრიდან ადეკვატური რეაგირება, ხოლო ფსიქოლოგების შენიშვნები ხშირად უკავშირდება კითხვების რეფორმულირების/შესვენების მოთხოვნას. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია სასამართლოს პროაქტიულად ჩართულობა დაკითხვის პროცესში არასრულწლოვნისთვის მტრული გარემოს პრევენციისთვის; დაკითხვის აუდიოვიდეო ფიქსაცია არსებით სასამართლო სხდომაზე ჩანანერის გამოკვლევის მიზნებისთვის და არასრულწლოვნის ხელახალი დაკითხვის შესაძლებლობის გათვალისწინება მხოლოდ საქმისათვის არსებითი მნიშვნელობის მქონე საკითხების დამატებით გამორკვევის ან დაზუსტების საჭიროების შემთხვევაში.

აღნიშნული კატეგორიის საქმეთა წარმოების სპეციფიკის გათვალისწინებით სულ უფრო ხშირად ისმის, გამონაკლისის სახით, ირიბი ჩვენების გამოყენების შესაძლებლობა სასამართლოს მიერ ჩვენების დასაშვებობის და მისი გამოყენების აუცილებლობის ზედმინვნით შემონმების საფუძველზე საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ დადგენილი სტანდარტის შესაბამისად – მკაფიოდ და დეტალურად განსაზღვრული საპროცესო ნორმების საფუძველზე სათანადო საპროცესო გარანტიების დაცვით.

საპროცესო კანონმდებლობით დაზარალებულისთვის მინიჭებული შეზღუდული უფლებების პირობებში, მნიშვნელოვანია, არასრულწლოვნის მოსმენის და მისი მოსაზრებების გათვალისწინების უფლების გათვალისწინება არა მხოლოდ კანონთან კონფლიქტში მყოფი პირებისთვის, არამედ არასრულწლოვანი დაზარალებულისთვისაც (არასრულწლოვანი დაზარალებულის უფლება კომპენსაციაზე და ზიანის ანაზღაურება პირდაპირ უკავშირდება განაჩენის სახეს).

ბიბლიოგრაფია:

1. არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი, 12/06/2015.
2. საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, 09/10/2009.
3. საქართველოს კანონი „სექსობრივი თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულთან ბრძოლის შესახებ“, 17/03/2020.
4. კონვენცია ბავშვის უფლებების შესახებ, 20/22/1989.
5. ევროპის საბჭოს კონვენცია „სექსუალური ექსპლუატაციისა და სექსუალური ძალადობისაგან ბავშვთა დაცვის შესახებ“, 25/10/2007.
6. ევროპის საბჭოს კონვენცია „ქალთა მიმართ ძალადობისა და ოჯახში ძალადობის პრევენციისა და აღკვეთის შესახებ“, 11/05/2011.
7. ევროპის სოციალური ქარტია, 03/05/1996.
8. ლურსმანაშვილი ლ., (მთარგმნელი), ბავშვის უფლებების ევროპული სამართლის სახელმძღვანელო, 2020, 87.
9. პატარაია ბ., ბახტაძე უ., არეშიძე ე., გაგივივი მ., ხატიაშვილი გ., ცირეკიძე ი., სექსობრივი თავისუფლებისა და ხელშეუხებლობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის კომენტარი, თბ., 2020, 42-43.
10. სპეციალური ანგარიში ბავშვზე სექსუალური ძალადობისა და სექსუალური ექსპლუატაციის დანაშაულებზე მართლმსაჯულების განხორციელება, საქართველოს სახალხო დამცველი, თბ., 2021, 25-27, 77.
11. სისხლის სამართლის მართლმსაჯულების სფეროში არასრულწლოვან ბრალდებულთა, მონმეთა და დაზარალებულთა საპროცესო უფლებების დაცვა, საქართველოს სახალხო დამცველი, 2020, 72
12. კანონთან კონფლიქტში მყოფ ბავშვებთან დაკავშირებული საერთაშორისო და ევროპული საკანონმდებლო ჩარჩო, 54-55 <<http://phf.org.ge/uploads/publications/5c861293048a1.pdf>> [21.11.2022].
13. ბავშვთა მიმართ ძალადობა საქართველოში, 2013, 13, 36.
14. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 22 იანვრის გადაწყვეტილება №1/1/548 საქმეზე „საქართველოს მოქალაქე ზურაბ მიქაძე საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“.
15. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2015 წლის 29 სექტემბრის გადაწყვეტილება №3/1/608,609 საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციურ წარდგინებაზე.
16. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 2 ნოემბრის განჩინება საქმეზე №459აპ-21.
17. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 3 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №685აპ-22.
18. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 3 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №683აპ-22.
19. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 21 ივლისის განჩინება საქმეზე №575აპ-22.
20. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 28 ივნისის განჩინება საქმეზე №433აპ-22.

21. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 2 მარტის განჩინება საქმეზე №925აპ-21.
22. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2020 წლის 21 დეკემბრის განჩინება საქმეზე №550აპ-21.
23. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2021 წლის 29 ნოემბრის განჩინება საქმეზე №513აპ-21.
24. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2021 წლის 2 ნოემბრის განჩინება საქმეზე №459აპ-21.
25. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2021 წლის 8 ოქტომბრის განჩინება საქმეზე №297აპ-21.
26. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2021 წლის 31 აგვისტოს განჩინება საქმეზე №356აპ-21.
27. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2022 წლის 21 ივლისის განჩინება საქმეზე №575აპ-22.
28. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2021 წლის 13 ივლისის განაჩენი საქმეზე №854აპ-20.
29. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2021 წლის 9 მარტის განჩინება საქმეზე №856აპ-20.
30. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2021 წლის 1 მარტის განჩინება საქმეზე №640აპ-20.
31. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2020 წლის 14 ივლისის განაჩენი საქმეზე №97აპ-20.
32. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2016 წლის 26 ივლისის განაჩენი საქმეზე №251აპ-16.
33. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატის 2016 წლის 9 თებერვლის განაჩენი საქმეზე №453აპ-15.
34. EU Strategy for a More Effective Fight against Child Sexual Abuse, 24/07/2020.
35. UN Protocol on the Provision of Assist to Victims of Sexual Exploitation and Abuse, 12/12/2019.
36. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council Establishing Minimum Standards on the Rights, Support and Protection of Victims of Crime, 25/10/2012, OJ 2012 L 315/55.
37. Directive 2011/93/EU, "Combating the Sexual Abuse and Sexual Exploitation of Children and Child Pornography", and replacing Council Framework Decision 2004/68/JHA, 13/12/2011.
38. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, Council of Europe, 17/11/2010.
39. ECOSOC, UN Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims or Witnesses of Crime, 22/07/2005, E/RES/2005/20.
40. Recommendation Rec (2001)16, of the Committee of Ministers on the Protection of Children Against Sexual Exploitation, Council of Europe, 31/10/2001.
41. UN CRC, General Comment №13 (2011), The Right of the Child to Freedom from all Forms of Violence, 18.04.2011, CRC/C/GC/13, 18/04/2011.
42. UN CRC, General Comment №12 (2009): the Right of the Child to be Heard, CRC/C/GC/12, 20/07/2009, 20.
43. UN CRC, General Comment №5 (2003): General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child, CRC/GC/2003/5, 27/11/2003.
44. UNICEF Guidelines on the Protection of Child Victims of Trafficking, New York, 2006.
45. UN GA/12050, Resolution 1307 (2002), Sexual exploitation of children: Zero Tolerance, 13/09/2002.
46. Declaration and Agenda for Action, World Congress Against Commercial Sexual Exploitation, 1996.

47. Child Sexual Abuse and Child Pornography in the Court's Case-law, Research Report, Council of Europe, 2011.
48. *Greijer S., Doerk J.*, Terminology Guidelines for the protection of Children from Sexual Exploitation and sexual Abuse, Luxemburg, 2016, 18, 24, 78.
49. *Marchese C. L.*, Child Victims of Sexual Abuse: Balancing a Child's Trauma Against the Defendant's Confrontation Rights – *Coy v. Iowa*, 6 J. Contemp. Health L. & Pol'y 411, 1990, 411, <<https://scholarship.law.edu/jchlp/vol6/iss1/23>> [22.11.2022].
50. *Field N., Katz C.*, The Experiences and Perceptions of Sexually Abused Children as Participants in the Legal Process: Key Conclusions From a Scoping Literature Review, Trauma, Violence and Abuse, 2022.
51. *Pavlovic Z., Paunovic N.*, Protection of Children from Sexual Abuse and Exploitation in International, European and National Framework, in: Human Rights Protection, The Right to Human Dignity, Yearbook, Novi Sad, 2020, 319.
52. *R.B. v. Estonia*, №22597/16, [2021], ECHR.
53. *X. and Others v. Bulgaria*, №22457/16 [GC], [2021], ECHR.
54. *Z. v. Bulgaria*, №39257/17, [2020], ECHR.
55. *A and B v Croatia*, №7144/15, [2019], ECHR, 110,129.
56. *M.M.B. v. Slovakia*, №6318/17, [2019], ECHR.
57. *V.B. v Belgium*, №61030/08, [2017], ECHR.
58. *A.B. C v Latvia*, №30808/11, [2016], ECHR.
59. *Blokhin v. Russia*, [GC], №47152/06, [2016], ECHR.
60. *M.G.C. v. Romania*, №61495/11, [2016], ECHR.
61. *G.U. v. Turkey*, №16143/10, [2016], ECHR.
62. *S.Z. v. Bulgaria*, №29263/12, [2015], ECHR.
63. *O'Keeffe v. Ireland*, [GC], №35810/09, [2014], ECHR.
64. *Nencheva and Others v. Bulgaria*, №48609/06, [2013], ECHR.
65. *Söderman v. Sweden*, №5786/08, [2013], ECHR.
66. *C.A.S. and C.S. v. Romania*, №26692/05, [2012], ECHR.
67. *M. and Others v. Italy and Bulgaria*, №40020/03, [2012], ECHR.
68. *M. and C. v. Romania*, №29032/04, [2011], ECHR.
69. *M.P. and Others v. Bulgaria*, №22457/08, [2011], ECHR.
70. *Jendrowiak v. Germany*, №30060/04, [2011], ECHR.
71. *A.S. v. Finland*, №40156/07, [2010], ECHR.
72. *B.B. v. France*, №5335/06, [2009], ECHR.
73. *Neulinger and Shuruk v. Switzerland*, [GC], №41615/07, [2009], ECHR.
74. *Gardel v. France*, №16428/05, [2009], ECHR.
75. *E.S. and Others v. Slovakia*, №8227/04, [2009], ECHR.
76. *Demir and Baykara v. Turkey* [GC], №34503/97, [2008], ECHR.
77. *Kovac v. Croatia*, №503/05, [2007], ECHR.
78. *Šubinski v. Slovenia*, №19611/04, [2007], ECHR.
79. *Sanchez Cardenas v. Norway*, №12148/03, [2007], ECHR.
80. *Ruban and Others v. Spain (dec.)*, №41640/04,[2005], ECHR.
81. *Magnusson v. Sweden*, №53972/00, [2003], ECHR.
82. *M.C. v. Bulgaria*, №39272/98, [2003], ECHR.
83. *E. and Others v. the United Kingdom*, №33218/96, [2002], ECHR.
84. *Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC], №35763/97, [2001], ECHR.
85. *S.N. v. Sweden*, №34209/96, [2002], ECHR.

86. P.S. v. Germany, №33900/96, [2001], ECHR.
87. Streletz, Kessler and Krenz v. Germany [GC], №34044/96 and 2 others, [2001], ECHR.
88. Scozzari and Giunta v. Italy, [GC], №39221/98 and №41963/98, [2000], ECHR.
89. Vanhatalo v. Finland, №22692/93, [1995], ECHR.
90. W.S. v. Poland, №21508/02, [2007], ECHR.
91. C-507/10, X., [2011], ECR.
92. C-105/03, Maria Pupino, [2005] ECR I-5285, 53, 59.